

The Study of Material Folklore (Type of Clothing) in Characterization: The Illustrated Case of Khavaran- Nameh*

Mahin Allahi¹, Farzaneh Farrokhfar^{**2}

1. M.A. student of Art Research, University of Neyshabur, Neyshabur, Iran.
2. Assistant Professor, University of Neyshabur, Neyshabur, Iran.

Received: 18/08/2020
Accepted: 26/01/2021

* Corresponding Author's E-mail:
Farrokhfar@neyshabur.ac.ir

Abstract

The epic of Khavaran-Nameh, composed by Ibn Hessam Khosfi, is a unique work in the field of literature and painting in the Turkmen era in the 15th century. It is one of the best-known Shi'at books composed in Masnavi style and has been a novelty in Iran's history of literature and art bearing both epic and religious genres. The first illustrated manuscript of Khavaran-Nameh belongs to the painting school of Shiraz-Turkmen. Along with its literary texts, unique paintings with epic and religious themes were also created and the painter tried to convey the good and evil in different social classes, from the highest attributed to prophets and imams, to the royals, courtiers, ordinary people, and at last, underlings and sinners. The goal of this research, firstly, is studying and identifying the characters existing in the text and illustrations of Khavaran-Nameh, and secondly, it aims to compare their pattern of clothing according to the literary text of the narratives. The research questions are: what is the relationship between the text and the illustration in describing and representing

* This paper is extracted from the MA thesis in Art Research entitled *The Representation of Place in Paintings of Key Religious Figures (Miniature Schools in Iran's Middle Ages)*, which has been conducted by the first author and supervised by the second at University of Neyshabur.

different characters in the paintings and stories of *Khavaran-Nameh*? What similarities and differences can be observed in diverse clothing of these characters? The results of this study show that the characterizations in the text and the illustrations of *Khavaran-Nameh* are largely consistent. However, there are certain differences owing to various religious beliefs and artistic tastes. The difference between the text and the illustration is more distinct when the clothing pattern of characters are compared.

Keywords: Shiraz-Turkmen school of painting; comparative studies of literature; material folklore; *Khavaran-Nameh*; type of clothing.

Literature review

There are several studies in the literature concerning *Khavaran-Nameh*. *Tazian-Nameh Parsi* is the abstract of the literary text of *Khavaran-Nameh* (Khusfi, 2003). *Butiqayeh Ghesse-haye Boland A'amiane Farsi: Romance-e A'am* provides illuminating information on folk literature and supernatural creatures (2019). There are several studies on *Khavaran-Nameh* that analyze the illustrations, too. Two prominent instances are "Interpretation of *Khavaran-Nameh's* Paintings: an Iconology Approach" (Akhavani and Mahmoudi, 2018) and "*Khavaran-Nameh* from the Perspective of Miniature with an Emphasis on the Influential Factors on the Formation of Artwork and the Analysis of its Symbols" (Memarzadeh, 2011).

Aims, research questions, and hypotheses

This study aims to analyze different characters in the text and the illustrations of *Khavaran-Nameh* as well as the characters' clothes based on their social status and rank. The questions were posed as follows: What social classes and characterizations have been used in the text and illustrations of the manuscript *Khavaran-Nameh*? What is the relation between the characters of the narrative and their clothes in the illustrations? It appears that the miniaturist of this manuscript has

been under the influence of religious beliefs and has exaggerated some of the epic or religious aspects while disregarding some others.

Data collection

This quantitative and qualitative study was a basic-applied research with an inductive method, and the data were collected through library-based research. The population of the study included the oldest and the most exquisite manuscript of *Khavaran-Nameh* preserved at the Golestan Palace library in Iran (no. 7570 at the Museum of Decorative Arts). Given the limited number of illustrations in this manuscript, all of them were studied to reinforce the results of the study.

Analysis and discussion

The characters of *Khavaran-Nameh* were categorized into five groups in the text: social class, gender, age range, literary aspect, and supernatural creatures. In the social class category, the characters were uniform to a large extent in both literary and pictorial content, and thus, common people had not been illustrated. The male characters were uniform both in the text and the illustrations, and as a result, women were illustrated limitedly. The age ranges of characters were not clear in the text and pictures. In the illustrations of characters, the epic-religious aspects are emphasized more than the romantic. Imam Ali is the most important epic-religious character who is the main subject of miniatures. The illustrations of supernatural creatures were more detailed than the text. The type of clothes that have been illustrated in this manuscript were congruent with the customary clothes at the Turkmen period. This type was similar to the Timurids' who ruled the eastern part of Iran contemporary to the Turkmen; all pieces including headwear, garments, and footwear were completely alike. Except for the headwear, the illustration of the clothes of religious leaders were similar to that of the kings.

The recognition of different clothes was based on the characters categories. In the social class category, religious characters, courtiers, and Pahlevans shared similar type of clothes except for the headwear. The garments of Imam Ali were the most various compared with that of the other characters from all social classes. A noteworthy point in this manuscript was that common people were not illustrated and could not be analyzed. There was no difference between the clothing of women and men; however, the number of women characters was limited. The distinction between the characters' clothes based on the age range was not clear, but the youth's clothes were different. In epic miniatures subcategory, the troops had helmets and battle equipment; however, Imam Ali was in his common clothes. In the religious subcategory, contrary to the common belief, the clothes of religious leaders were not simple and had many decorations. In the two romantic miniatures, women's clothes were simpler than men. In the category of supernatural creatures, the angels' clothes had many decorations similar to the religious characters and the only difference was having a crown and wings and no footwear. The demons had no other clothing than skirts which symbolizes their lowly existence.

References

- Abbasi, S. (2019). *The Rhetorics of long folk stories in Farsi: popular romance*. Ruzegar.
- Akhavani, S., & Mahmoudi, F. (2018). Interpretation of Khavaran-Nameh's paintings: an iconology approach. *Visual Arts*, 23(2), 23-34.
- Khusfi, M. (2003). *Persian Tazian-Nameh* (translated into Farsi by Hamid Allah Moradi). Markaz-e Nashr Daneshgahi.
- Memarzadeh, M. (2011). Khavaran-Nameh from the perspective of miniature with an emphasis on the influential factors on the formation of artwork and the analysis of its symbols. *Khorasan Socio-Cultural Studies*, 19, 162-177.

بازشناسی فولکلور مادی (پوشاک) در ترسیم سیمای اشخاص داستانی در نسخه مصور خاوران‌نامه*

مهین الهی^۱، فرزانه فرخ‌فر^{۲**}

(دریافت: ۱۳۹۹/۰۵/۲۸ پذیرش: ۱۳۹۹/۱۱/۰۷)

چکیده

منظومه خاوران‌نامه اثری بی‌بدیل در حوزه ادبیات و نگارگری است که از هم‌آمیزی دو وجه حماسی و مذهبی شکل گرفته و بدعتی در تاریخ ادب و هنر ایران نهاده است. روایت‌های این منظومه، جدال بین خوبی و بدی است و نگارگر نیز، سعی کرده هم‌پای با مضمون، به بازنمایی خیر و شر و طبقات اجتماعی مختلف، از والاترین طبقه که خاص پیامبران الهی و امامان است، تا طبقات درباری، مردمان عادی و انسان‌های دون‌مرتب و گناهکاران بپردازد. از این روی، این اثر ضمن مصورسازی متن ادبی این روایت بی‌همتا، منبعی ارزشمند در خوانش فرهنگ و ادبیات عامه در عصر ترکمانان است که تلاقی دیدگاه شاعر و نگارگر را در دو وجه حماسی و مذهبی و حساسیت‌های آن‌ها را در نمایش طبقات اجتماعی مختلف نشان می‌دهد. هدف این پژوهش، ضمن خوانش طبقات اجتماعی و انواع شخصیت‌پردازی‌ها در متن و تصویر نسخه

* این پژوهش برگرفته از پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته پژوهش هنر با عنوان شیوه بازنمایی جامگان در شمایل‌نگاری بزرگان دینی (مکاتب‌نگارگری عصر میانه ایران) است که توسط نویسنده اول و به راهنمایی نویسنده دوم در دانشگاه نیشابور به‌انجام رسید.

۱. دانشجوی کارشناسی ارشد پژوهش هنر، دانشگاه نیشابور، نیشابور، ایران.

۲. استادیار گروه پژوهش هنر، دانشگاه نیشابور، نیشابور، ایران (نویسنده مسئول).

**farrokhfar@neystabur.ac.ir

مصور *خاوران‌نامه* موجود در کاخ گلستان، شناسایی و تطبیق نوع پوشاک آن‌ها در تصاویر است تا لایه‌های پنهان فرهنگ آن روزگار را شناسایی کند. پرسش این است که چه شخصیت‌هایی در متن و تصویر نسخه *خاوران‌نامه* نقش بسته است؟ و چه ارتباطی بین انواع پوشاک در توصیف و بازنمایی شخصیت‌ها در نگاره‌های نسخه *خاوران‌نامه* وجود دارد؟ نتایج تحقیق نشان می‌دهند که شخصیت‌های نسخه *خاوران‌نامه* برحسب وجوه ادبی و طبقات اجتماعی، در دو حوزه متن و تصویر دارای گونه‌های متنوع و مشابهی هستند؛ لیکن در ترسیم پوشاک، به دلیل فقدان اطلاعات لازم در متن ادبی، نگارگر از رسم زمانه و فرهنگ عامه آن روزگار بهره برده است. این تحقیق از حیث هدف بنیادین - کاربردی و از نظر روش، استقرایی با رویکرد تطبیقی است.

واژه‌های کلیدی: مکتب نگارگری شیراز ترکمان، *خاوران‌نامه*، مطالعات تطبیقی هنر و ادبیات، فولکور مادی، طراحی پوشاک.

۱. مقدمه

آثار نگارگری ایران همواره همگام با ادبیات فارسی رشد کرده و اسنادی ارزشمند جهت شناسایی ذائقه ادبی، هنری و همچنین فرهنگ و ادبیات عامه دوران خود به‌شمار می‌آیند. یکی از بحث‌برانگیزترین این آثار، نسخه مصور *خاوران‌نامه* است که علاوه بر دارا بودن ویژگی‌های فوق، از هم‌آمیزی چندین وجه ادبی بهره‌مند است. این نسخه از متون برجسته حماسه‌های دینی فارسی است که تلاقی دیدگاه هنرمند را در دو وجه حماسی و مذهبی و حساسیت‌های او را در نمایش شخصیت‌های مختلف از والاترین مرتبه تا پست‌ترین جایگاه نشان می‌دهد و از این حیث، اطلاعاتی مهم در شناخت فرهنگ و ادبیات عامه آن روزگار در اختیار می‌گذارد. هدف از این پژوهش، ضمن خوانش انواع شخصیت‌ها در متن و تصویر نسخه *خاوران‌نامه*، شناسایی نوع پوشاک شخصیت‌ها برحسب جایگاه و مراتب اجتماعی آن‌هاست. پرسش این است: چه طبقات اجتماعی و شخصیت‌پردازی‌هایی در متن و تصویر نسخه *خاوران‌نامه* به‌کار رفته است؟ و چه ارتباطی بین شخصیت‌های داستان و نوع پوشاک آن‌ها در نگاره‌های نسخه مربوط وجود دارد؟ به‌نظر می‌رسد نگارگر نسخه *خاوران‌نامه*، تحت‌تأثیر اعتقادات شدید

بازشناسی فولکلور مادی (پوشاک) در ترسیم سیمای اشخاص داستانی... مهین الهی و همکار

مذهبی، در بعضی از وجوه حماسی یا مذهبی اغراق کرده و به بعضی توجهی نداشته است.

۲. پیشینه تحقیق

منابع مرتبط با این پژوهش در سه دسته: ادبیات، نگارگری و پیوند متن و تصویر قابل تفکیک و بررسی هستند. در دسته نخست، از جمله آثار مهم، کتاب *تازیان‌نامه پارسی* است که خلاصه متن ادبی *خاوران‌نامه* را ارائه می‌دهد (خوسفی، ۱۳۸۲). در حوزه ادبیات عامه، کتاب *بوطیقای قصه‌های بلند عامیانه فارسی (رمانس عام)* اطلاعات مفیدی را در خصوص ادبیات فولکلور و موجودات تخیلی شرح داده است (۱۳۹۸). همچنین کتاب *شناخت اساطیر ایران* (هینلز، ۱۳۹۷)، ترجمه آموزگار و تفضلی، (۱۳۶۸)، مجموعه‌ای جامع از اسطوره‌های ایران باستان را در اختیار ما قرار می‌دهد. نیز *زبان و ادبیات داستانی عامه ایران* تألیف حسین ذوالفقاری سال ۱۳۹۴ که در زمینه فولکلور و انواع آن، گستره و اهمیت ویژگی‌های ادب عامه و ادب رسمی و سیر مطالعات و تحقیقات ادب عامه ارائه شده است. از همین نویسندگان مقاله «ادبیات داستانی عامیانه» (۱۳۹۱) در *دانشنامه فرهنگ مردم ایران* به چاپ رسیده که دارای اهمیت است. همین‌طور مقاله «شخصیت‌پردازی در ادبیات داستانی» که توسط مهدی حجوانی (۱۳۸۱) درباره شخصیت‌پردازی و شگردهایی برای موفقیت در شخصیت‌پردازی انجام شده است.

در خصوص نگاره‌های *خاوران‌نامه*، مطالعات پراکنده‌ای صورت گرفته است؛ همچون «واکاوی لایه‌های معنایی در نگاره‌های نسخه *خاوران‌نامه* با رویکرد آنکولوژی» (اخوانی و محمودی، ۱۳۹۷) که به تحلیل و معنایابی نگاره‌های *خاوران‌نامه* به صورت روش‌مند و با استفاده از نظریه‌ای جدید در حوزه نقد هنری می‌پردازد. محمد معمارزاده در مقاله «*خاوران‌نامه* از منظر هنر نگارگری، با تأکید بر عوامل مؤثر در شکل‌گیری اثر هنری و تحلیل نمادهای آن» ضمن تبیین عوامل مؤثر در آفرینش نگاره‌ها، تحلیل نمادها و مفاهیم آن را نیز مدنظر قرار داده است (۱۳۹۰). عطاشیبانی در پژوهش «تصویرآفرینی بلاغی در *خاوران‌نامه* ابن حسام خوسفی» (۱۳۹۲) به بررسی متن کتاب با روش آماری

و سپس تحلیل محتوا پرداخته و معتقد است که ابن حسام بیشترین استفاده از هنر بیانی تشبیه متن و تصویر را در خدمت موضوع حماسی و بیان باورهای دینی خود انجام داده است. مقاله محمودی و حاج حسینی با عنوان: «تقابل خیر و شر در نگاره‌های خاوران‌نامه و شاهنامه؛ با رویکرد نقد کهن‌الگو» (۱۳۹۳) به تطبیق مضامین خیر و شر در نگاره‌های دو نسخه خاوران‌نامه و شاهنامه اشاره می‌کند و «جلوه‌های حماسی، ملی و مذهبی در نگاره‌های خاوران‌نامه مکتب شیراز» که نگاره‌های خاوران‌نامه را از منظر تطابق نمادشناسی با شاهنامه فردوسی بررسی کرده است (شریعت، ۱۳۸۸). مقاله «تجلی پوشاک دوره آل‌بویه در نگارگری مکتب شیراز دوره تیموری» نیز به بررسی تأثیرات پوشاک آل‌بویه در نگارگری تیموری پرداخته است (حکم‌آبادی، ۱۳۹۵).

در دسته مطالعه تطبیقی متن و تصویر، کتاب همگامی نقاشی با ادبیات در ایران (اشرفی، ۱۳۶۸) موجود است که به ریشه‌های همگامی ادبیات و نگارگری از عصر تاریخ میانه تا دوره قاجار می‌پردازد. همچنین «بررسی پیوند و گسست بین متن شاهنامه بایسنغری و نگاره‌های آن» (رجبی‌نیازآبادی و فرخ‌فر، ۱۳۹۸) و «پیوند ادبیات و نگارگری» (آبوغیش و آشتیانی‌عراقی، ۱۳۹۷) هر یک به نوعی همگامی متن و تصویر را در متون ادبی خاص مورد مطالعه قرار داده‌اند. لیکن در جست‌وجوهای انجام‌شده، منبعی که به تطبیق متن و تصویر نسخه خاوران‌نامه پرداخته باشد، یافت نشد؛ لذا این پژوهش ضمن خوانش همگامی متن و تصویر، با رویکردی متفاوت به شناسایی شخصیت‌های نسخه خاوران‌نامه و نوع جامگان آن‌ها در قیاس با رسم آن روزگار می‌پردازد.

روش تحقیق و جامعه آماری: این پژوهش در دسته پژوهش‌های کمی و کیفی قرار می‌گیرد. هدف آن بنیادین - کاربردی، روش آن استقرایی و شیوه گردآوری اطلاعات کتابخانه‌ای - اسنادی است. جامعه آماری تحقیق را قدیم‌ترین و نفیس‌ترین نسخه موجود از خاوران‌نامه تشکیل می‌دهد که در کتابخانه کاخ گلستان (شماره ۷۵۷۰ موزه هنرهای تزئینی) نگهداری می‌شود.

۳. مبانی نظری تحقیق

۳-۱. ادبیات فولکلوریک

دانشی را که به مطالعه راه و رسم زندگی طبقات پایین جامعه می‌پردازد فولکلور گویند (Hartland, 1981, P.47؛ عباسی، ۱۳۹۸، ص.۶۱). یکی از بخش‌های فولکلوریک ادبیات شفاهی و مهم‌ترین بخش آن «ادبیات داستانی» عامه است که مواردی همچون افسانه و اسطوره، حکایت، مثل، مثل، داستان، لطیفه، نقل و نقل‌آواز، چیستان‌ها، ضرب‌المثل‌ها و داستان‌های عامه را دربر می‌گیرند (ذوالفقاری، ۱۳۹۱، ص.۳۰۰). آنچه امروزه به‌عنوان قصه در حوزه ادبیات فارسی در فضای تاریخی و اجتماعی در دست است از سنت خلق بازآفرینی به جای مانده است. قطعاً این میراث در فرهنگ، سیاست و دین این مرز و بوم و گاه تعامل با فرهنگ ملل فاتح ریشه دارد. ایرانیان خلق حماسه را در برابر هجوم بیگانگان تجربه کردند و منابع مکتوب یا فولکلورهای شفاهی در یاد آنان برجای مانده است (عباسی، ۱۳۹۸، ص.۶۱). فولکلور مادی در برابر فولکلور شفاهی قرار دارد و به جای چیزهای مسموع و شنیده‌شده با چیزهای مشهود سروکار دارد (Dorson, 1972, P. 300؛ عباسی، ۱۳۹۸، ص.۶۴). پراهمیت‌ترین بخش فولکلور مادی و شفاهی آداب و رسوم و آیین‌هاست که بخشی از آن در نسخه خاوران‌نامه ترکمانان به تصویر کشیده شده است.

۳-۲. مکتب نگارگری شیراز ترکمان

هنگامی که تیمور بر ایران تسلط یافت، ترکمانان آق‌قویونلو و قراقویونلو در شمال غربی ایران روی کار آمدند و نواحی باختری ایران را به تصرف خود در آوردند (رضایی، ۱۳۷۸، ص.۲۸۲). ترکمانان به پیروی از تیموریان، در تبریز و بغداد و شیراز کارگاه‌های سلطنتی برپا کردند و هنرمندان محلی و غیرمحلی را به خدمت گرفتند. پس از تسلط بر شیراز بر سبک کتاب‌نگاری غیردرباری این شهر تحولی پدیدار شد. در ابتدا ترکمانان از ویژگی‌های هنری آل‌جلایر و مکتب هرات پیروی می‌کردند، ولی پس از گذشت یک دهه، ویژگی‌های خاص خود را پیدا کردند که مفسر نگره و آداب ترکمانان و سیمای زمانه‌شان بود. مکتب ترکمانان در ابتدا با مکتب شیراز دوره تیموری دوشادوش حرکت

می‌کرد و سپس با مکتب ایلیاتی شیراز ترکیب شد (آزند، ۱۳۹۷، صص. ۴۴۰-۴۴۱). سبک تازه با ویژگی‌هایی چون طراحی و ترکیب‌بندی بی‌پیرایه و منظر طبیعی و معماری ساده، برای تولید نسخ متعدد مناسب بود. از ویژگی‌های آن پیکره‌های فربه با سرهای بزرگ، شکل‌بندی ابرها، گل و بوته، صخره و درختان به شیوه‌ای از طراحی بود که خط در آن تأکید کم‌تری داشت و زمینه با رنگ‌بندی ملایم دیده می‌شود (Robinson, 1958, pp. 28-29). رابینسون، نگارگری به نام فرهاد را واضح این سبک می‌داند (رابینسون، ۲۰۰۰، ترجمه عدل، ۱۳۷۹، ص. ۳۴). این همان نگارگری است که با همکاری دستیارانش نسخه *خاوران‌نامه*، شاهکار مکتب شیراز ترکمان را مصور کرده است.

۳-۳. نسخه مصور *خاوران‌نامه*

خاوران‌نامه از جمله متون حماسی دینی است که قرن نهم هجری ابن‌حسام خوشفی آن را به تقلید از *شاهنامه* فردوسی در ۲۲۵۰۰ بیت به نظم درآورد و شرح سفرها و جنگ‌های حضرت علی^(ع) به همراه یارانش با پادشاهان و جادوگران، دیوان و اژدهاست (حق‌شناس، ۱۳۹۰، صص. ۶۶، ۶۷). به سبب وفور بیان اعتقادات شیعه در اشعار ابن‌حسام می‌توان دیوان او را مهم‌ترین تجلی‌گاه منظوم اعتقادات شیعه در ادب فارسی به‌شمار آورد (خوشحال دستجردی، ۱۳۸۰، ص. ۸۵). قدیم‌ترین نسخه خطی *خاوران‌نامه* هم‌زمان با زندگی شاعر، مصور و تدوین شده شامل ۶۴۵ ورق (در اصل ۶۸۵ بوده)، با کاغذ ختایی به قطع ۳۸/۵×۲۷/۵ سانتی‌متر که در حال حاضر در کتابخانه کاخ گلستان تهران نگهداری می‌شود. این نسخه دارای ۱۵۵ قطعه نقاشی است که ۴۰ قطعه آن در مجموعه‌های اروپایی و امریکایی پراکنده است (خوشفی بیرجندی، ۱۳۸۱، صص. ۶، ۷).

۴. شخصیت‌پردازی در محتوای ادبی و تصویری نسخه *خاوران‌نامه*

اشخاص ساخته‌شده‌ای که در داستان یا تصویر ظاهر می‌شوند، شخصیت نام دارند. شخصیت‌پردازی یکی از مؤلفه‌های اصلی داستان است که به قدرت هنری نویسنده اشاره دارد و مهم‌ترین و تا حدودی اصلی‌ترین عنصر داستانی است (حجوانی، ۱۳۸۰،

ص. ۷۷). مخلوق ذهن نویسنده و هنرمند ممکن است همیشه انسان باشد. خلق چنین شخصیت‌هایی را که برای خواننده در حوزه داستان (یا در حوزه تصویر) تقریباً مثل افراد واقعی جلوه می‌کنند، شخصیت‌پردازی می‌خوانند (میرصادقی، ۱۳۷۶، ص. ۲۹۹). آنچه در ادامه می‌آید، تجزیه و تحلیل ویژگی‌های شخصیت‌پردازی در محتوای ادبی و تصویری نسخه خاوران‌نامه است.

۴-۱. محتوای ادبی: مطالعه محتوای ادبی نسخه خاوران‌نامه، این فرضیه را مطرح می‌کند که احتمالاً ریشه شکل‌گیری شخصیت‌های داستان به دورانی پیش از عصر ترکمانان و به دوران کهن بازمی‌گردد، لیکن از آنجایی که ریشه‌یابی این مبحث، ما را از اهداف مقاله دور می‌سازد، در این بخش شخصیت‌های داستان معرفی شده و برحسب قابلیت‌های آن‌ها، تفکیک و بررسی می‌شوند. این دسته‌ها به ترتیب بررسی عبارت هستند از: طبقات اجتماعی، جنسیت، گروه سنی، وجوه ادبی و موجودات فرازمینی.

الف) طبقات اجتماعی: این طبقه‌بندی، به ترتیب اهمیت شخصیت‌ها، عبارت است از: ۱) طبقه روحانی و مذهبی، ۲) طبقه درباری، ۳) طبقه پهلوانان، ۴) طبقه سپاهی و لشکری و ۵) طبقه مردمان عادی. طبقه روحانیون شامل حضرت محمد (ص)، حضرت علی (ع)، حضرت سلیمان (ع) و حضرت خضر (ع) هستند. پهلوانان عبارت‌اند از: حضرت علی (ع) و یاران باوفای ایشان همچون مالک اشتر ثقفی، ابوالمحنج، سعدوقاص، عمر و امیه، عمروبن معدی‌کرب. در متن از ۳۵ پهلوان هم از سپاه اسلام و هم از سپاه کفار نام برده شده است. طبقه درباری را پادشاهانی که در داستان به آن‌ها اشاره شده همچون قباد (شاه خاوران)، جمشیدشاه، صلصال‌شاه، قطار، نوادر شاه تشکیل می‌دهند. در مجموع شانزده پادشاه در داستان نام برده شده که بعضی از این شخصیت‌ها وجود خارجی ندارند و صرفاً باید به دید حماسی به آن‌ها نگریسته شود. طبقه سپاهیان شامل لشکریان حضرت علی (ع) و سپاه کفارند و از بیشتر نقاط جهان گرد آمده‌اند. لشکر کفار را ۲۱ سپاه تشکیل می‌دهد که با لشکر مسلمانان به مبارزه پرداختند. طبقه مردمان عادی را افرادی تشکیل می‌دهند که بعد از پیروزی سپاهیان اسلام در جنگ‌ها، دعوت حضرت را برای اسلام آوردن، پذیرفتند و حافظ جان و مال خود می‌شدند. در طول داستان سه مرتبه به مردم عادی اشاره شده است.

ب) جنسیت: در این دسته‌بندی، شخصیت‌ها به دو گروه کلی زنان و مردان تقسیم می‌شوند. «زنان در داستان خاوران‌نامه دو سیمای متفاوت دارند؛ از طرفی هرجا شاعر به‌طور کلی سخن می‌گوید آن‌ها را بدعهد و بی‌وفا و ناراست و مکار و سخن‌چین معرفی می‌کند و از طرف دیگر در اصل داستان، زنان، باشرم و حیا و وفادار، نیکی‌گرا و دلیر برمی‌شمارد» (حق‌شناس، ۱۳۷۸، ص. ۲، ۱۶۲)؛ مثل گل‌اندام دختر کامکار وزیر جمشیدشاه که همسر ابوالمحجن است و دل‌افروز دختر نوادرشاه که همسر سعدوقاص است. تنها زن بی‌وفای خاوران‌نامه، گلچهره دختر جمشیدشاه است که همسر مالک اشتر نیز هست. در داستان به هفت شخصیت زن اشاره شده و ده بار از زنان صحبت شده است. در توصیف مردان، به غیر از سپاهان در جای دیگر به مردان اشاره نشده است.

ج) وجوه ادبی: سه وجه عاشقانه، مذهبی و حماسی را می‌توان در متن ادبی خاوران‌نامه تفکیک کرد. سه روایت عاشقانه در داستان وجود دارد. «در وجه عاشقانه هیچ اثر هنری اگرچه به نهایت کمال فنی رسیده باشد نمی‌تواند از افکار غنایی و غزلی خالی باشد (صفا، ۱۳۷۸، ص. ۳۵). عشق و عاشقی لایه‌لای جنگ‌های سخت قدم به میدان می‌گذارد و حماسه‌ای زیبا می‌آفریند. اولین داستان عشقی، داستان دلدادگی دل‌افروز (دختر نوادر شاه) به سعدوقاص کماندار معروف سپاه اسلام است (حق‌شناس، ۱۳۷۸، ص. ۱۶۶). در بخش متون حماسی این منظومه، ۷۶ وجه حماسی وجود دارد. در اینجا، شاعر با داستان‌های پهلوانی معمول روبه‌رو نیست، بلکه خود داستانی جدید خلق می‌کند. ممکن است شاعر حماسه‌سرا موضوع خود را از تاریخ روزگار پیشین یا از لحظات تاریخی حیات قوم اخذ کرده باشد (همان، ص. ۵۲). در بخش متون مذهبی نیز، ۴۴ داستان به چشم می‌خورد. در این دوران «نظم حماسه‌های دینی رایج و اشعار مذهبی شیعیان از رونق ویژه‌ای برخوردار گشت. در واقع موقعیت اجتماعی و سیاسی ایران آن دوره در مضامین شعری، تغییراتی به‌وجود آورد و در عین توسعه اشعار مذهبی، با رواج فن معما و مضامین عرفانی با کاهش اشعار حماسی روبه‌رو هستیم» (نصرتی، ۱۳۸۱، ص. ۱۱۹).

د) گروه سنی: طبقه‌بندی گروه سنی در نسخه خاوران‌نامه، به سه گروه اصلی جوانان، میان‌سالان و کهن‌سالان محدود می‌شود. جوانان شامل: دختران و زنان و حضرت علی^(ع) و بعضی از یاران ایشان هستند؛ گروه میان‌سالان: پیامبر^(ص) و پادشاهان را شامل می‌شود و گروه کهن‌سالان: پنج مرد کهن‌سال در داستان نام برده شده است، از جمله عمرو بن معدی کرب.

ه) موجودات فرازمینی: نبرد قهرمانان تنها محدود به جنگ با پهلوانان، شاهان یا عیاران شریر نیست و گاه با اشخاص یا موجودات خیالی است که زائیده ذهن و اندیشه بدوی انسان هستند. ریشه این موجودات را باید باور و ذهنیت هر قوم و اغلب در داستان‌های نامکتوب، که ابزار انتقال آن سنت بوده، یافت که برای قابل‌باورپذیر کردن آن، انسان را به موجودی فراطبیعی تبدیل می‌کند. نیمه‌انسان‌ها: دسته بزرگی از شریران هستند و ظاهری انسانی با اجزای بدن حیوانات در آنان دیده می‌شود. دیوها، غول‌ها و شیاطین بدنی انسان و چهره‌ای زشت و هراسناک دارند که سبب گمراهی قهرمانان می‌شوند. آنان کافرند و قدرت فراطبیعی دارند (عباسی، ۱۳۹۸، صص. ۳۱۹-۳۲۳). دوالپایان: از شریرهای نیمه‌حیوانی قصه‌ها هستند. فیلگوشان: از شریران هستند که تمام جثه آنان پوشیده از مو و دوگوش بزرگ دارند. بوزینگان، برهنگان، زردرویان: آنان نیز در جزایر زندگی می‌کنند. حیوانات شگفت‌انگیز: این حیوانات کاملاً خیالی هستند و وجود خارجی ندارند و نام یا ظاهرشان از جهان خارجی وام گرفته که مهم‌ترین آنان اژدها، زاغ‌ها و زنبورها هستند (همان، صص. ۳۴۸، ۳۴۹). دیو در جایگاه شرارت اقامت دارد. کینه‌توزی و دشمنی، ویژگی اصلی دیوان شاهنامه است که در خاوران‌نامه نیز چنین است (هینلز، ۱۹۷۳، ترجمه آموزگار و تفضلی، ۱۳۶۸، صص. ۷۲). در خاوران‌نامه، حضرت علی^(ع) یازده بار با دیوان جنگیده است. این نیروهای پلید بیش از شاهان خاورزمین به سپاهیان اسلام ضرر رساندند. گاهی در هیبتی بسیار زشت و مخلوطی از چند حیوان ظاهر و گاه از چشم انسان ناپدید می‌شوند، اما ویژگی بارز دیوان خاوران‌نامه، آتش افروختن است. حضرت علی^(ع) هفت بار با اژدها جنگیده است. یاری‌رسانان: در قصه‌ها، قهرمانان در مسیر سفر یا آزمون‌های دشوار با اشخاص یاری‌رسان مواجه می‌شوند که گاه با یک خبر، راهنمایی یا بخشیدن شیء جادویی یا واقعی

به قهرمانان یاری می‌رسانند. یاری‌رسانان مقدس شامل فرشتگان، پیامبران، ائمه و بزرگان دین اسلام، قهرمانان اساطیری و پیران نوری هستند (عباسی، ۱۳۹۸، ص. ۴۱۶). یاری‌رسانان دارای سیمایی انسانی هستند و بسیار پر قدرت و مرموز و نفوذناپذیرند. فرشتگان: بهترین و ناپیداترین یاریگران قهرمان قصه هستند و اغلب دارای سیمایی انسانی و در چهره مردان ظاهر می‌شوند و آنان نامیران و همه‌چیزدان و قدسی‌اند (همان، ص. ۴۶۴). فرشتگان حاضر در داستان خاوران‌نامه سروش غیبی با عنوان فرشته هاتف هستند که در نگاره معراج حضرت رسول حضور دارند «هاتف یا جبریل همان سروش است و از طرف خداوند یاری‌گر قهرمان سپاه اسلام می‌باشد و هر جا پهلوان به سختی می‌افتد و از خداوند طلب یاری می‌کند، هاتف به یاری آن‌ها می‌شتابد. مثل راهنمای هاتف در کوه بلور به علی^(ع) یا راهنمایی حضرت در پیدا کردن قبر که در داستان سه بار جبرئیل به کمک حضرت علی^(ع) آمده» (حق‌شناس، ۱۳۷۸، ص. ۱۸۲، ۱۸۳). پیامبران: گروهی دیگر از یاری‌رسانان هستند که نقش آنان راهنمایی و یا بخشندگی قهرمانان است و مهم‌ترین آنان حضرت سلیمان، خضر و محمد^(ص) هستند (عباسی، ۱۳۹۸، ص. ۴۶۴).

سه شخصیت در داستان خاوران‌نامه حضور دارند: یاری‌رسانان واقعی: آنان در دنیای واقعی حضور دارند مانند گیاهان، حیوانات و اشیا هستند که ویژگی انسان‌نمایانه دارند و گویی ذی‌شعورند و مأموریت دارند قهرمان داستان را در آزمون‌ها یاری رسانند. مهم‌ترین این حیوانات اسب، شتر، فیل، آهو، مار، ماهی، سگ، عقاب، مرغابی و اژدها هستند که قدرت جادویی دارند. اسب مهم‌ترین این حیوانات است و معمولاً قهرمانان حماسی دارای اسبی خاص هستند (همان، ص. ۴۶۵). «اسب‌ها نیز در میدان نبرد نقش مهمی دارند. هم‌پای پهلوانان در حوادث سخت و هولناک، در زیر تیر و تیغ و عمودهای گران و سنگین ایستادگی می‌کنند. پهلوان اسب خاوران‌نامه، دلدل اسب حضرت علی^(ع) است» (حق‌شناس، ۱۳۷۸، ص. ۱۲۵) و ذوالفقار حضرت علی^(ع) که این دو هدیه پیامبر به حضرت است که قدرتی فرازمینی دارند.

۲-۴. محتوای تصویری: بررسی نگاره‌ها نشان از آن دارد که هر پنج طبقه: طبقات اجتماعی، جنسیت، گروه سنی، وجوه ادبی و موجودات فرازمینی در تصاویر قابل

تفکیک و بررسی هستند، اما آنچه به طور کلی مشهود است در برخی طبقه‌بندی‌ها، گاه اغراق فراوانی شده و در بعضی دیگر، کم‌تر توجهی صورت گرفته است.

الف) طبقات اجتماعی: در تصویر نیز همچون متن، طبقه‌بندی شامل طبقه روحانیان (نگاره ۱- الف) که سه شخصیت مهم مذهبی از جمله حضرت محمد (ص)، حضرت علی (ع) و حضرت خضر (ص) به تصویر کشیده شده است. طبقه درباری شامل دوازده پادشاه (نگاره ۱- ج)، طبقه پهلوانان شامل سیزده پهلوان (نگاره ۱- ب)، طبقه سپاهی شامل ۶۸ نگاره سپاهیان (نگاره ۱- د) می‌شود. از این حیث تفاوتی بین دو گروه متن و تصویر وجود ندارد و شخصیت‌های موجود در متن، در نگاره‌ها نیز تکرار شده است. مهم‌ترین تفاوت موجود، فقدان گروه مردمان عادی است که نگاره‌ای از آن نقش نبسته است! به برخی از شخصیت‌ها همچون حضرت علی (ع) و برخی از یاران بیشتر پرداخته شده است و برخی دیگر همچون پادشاهان و پهلوانان سپاه کفار کم‌تر حضور دارند.

ب) جنسیت: در بخش تصویری *خاوران‌نامه*، پیکره‌ها به دو بخش زنان و مردان تقسیم می‌شوند. تقریباً در تمامی نگاره‌ها مردان به تصویر کشیده شده‌اند، لیکن تصویر زنان فقط در پنج نگاره داستان *خاوران‌نامه* که شامل نگاره‌ی از پای درآمدن پادشاه به دست ابوالمحجن، کشته شدن قطار به دست سعد در محضر امیرمومنان (ع)، دختر جمشیدشاه با ندیمه‌ها، مجلس عقد در محضر امیرمومنان (ع)، عمروامیه و صلصال در برابر آتش را روایت می‌کنند، آمده است (نگاره‌های ۲- الف و ۲- ب).

ج) وجوه ادبی: در این گروه، وجوه به ترتیب اهمیت در نسخه، شامل سه وجه حماسی، مذهبی و عاشقانه می‌شوند. در این نسخه با نود نگاره بیش از همه به وجه حماسی پرداخته شده، سپس وجه مذهبی با پانزده نگاره و درنهایت به وجه عاشقانه با دو نگاره توجه شده است (نگاره‌های ۳- الف، ۳- ب و ۳- ج).

د) گروه سنی: در *خاوران‌نامه*، تفاوت سنی چندانی در شخصیت‌ها دیده نمی‌شود. در مجموع سه گروه: جوانان (نگاره ۴- الف)، میان‌سالان (نگاره ۴- ب) و کهن‌سالان (نگاره ۴- ج) وجود دارد.

ه) موجودات فرازمینی: این طبقه، موجودات فرازمینی و موجودات عجیب‌الخلقه را تشکیل می‌دهد. همان‌طور که در بخش محتوای ادبی توضیح داده شد، در تصویر نیز

موجودات فرازمینی، هاتف یا جبریل (نگاره ۵- الف) به تصویر کشیده شده‌اند. دلدل و شمشیر حضرت (نگاره ۵- ب) که در سی نگاره دیده می‌شوند و در سه نگاره دلدل موضوع اصلی نگاره است. موجودات عجیب‌الخلقه به‌وفور نقش شده‌اند که شامل صحنه‌های مبارزه حضرت علی (ع) با آن‌هاست (نگاره ۵- ب و ۵- ج)، شامل نه نگاره دیوان و چهار نگاره صحنه مبارزه حضرت با اژدها می‌شود.

جدول ۱: مطالعه تطبیقی شخصیت‌پردازی در محتوای ادبی و تصویری نسخه خاوران‌نامه (نگارندگان)

Table 1: Comparative study of characterization in literary and visual content of the Khavaran-nameh manuscript (Authors)

قیاس متن و تصویر	شخصیت‌های محتوای تصویری	شخصیت‌های محتوای نوشتاری	
شخصیت‌ها در محتوای متن و تصویر در گروه طبقات اجتماعی کاملاً با هم مطابقت دارند، ولی در تصویر از طبقه مردم عادی نگاره‌ای موجود نیست.	پیامبر (ص) و علی (ع) ۳ مورد، پهلوانان ۱۳ مورد، پادشاهان ۱۲ مورد، لشکریان و سپاهیان ۶۸ مورد، مردم عادی ۰ مورد	پیامبر (ص) و علی (ع) ۷ مورد، پهلوانان ۳۵ مورد، پادشاهان ۱۶ مورد، لشکریان و سپاهیان ۲۱ مورد، مردم عادی ۳ مورد	طبقات اجتماعی
شخصیت‌ها در گروه مردان متن و تصویر کاملاً با هم مطابقت دارند، لیکن به شخصیت‌های گروه زنان توجه نشده است.	مردان (متعدد)، زنان (گل‌چهره، دل‌افروز) ۵ مورد	مردان (متعدد)، زنان (گل‌اندام، گل‌افروز، گل‌چهره) ۸ مورد	جنسیت
در متن و تصویر بیشتر به وجه حماسی، سپس	وجه حماسی ۹۰ مورد، مذهبی ۱۵ مورد، عاشقانه ۲ نگاره	وجه حماسی ۷۶ مورد، مذهبی ۴۴ مورد، عاشقانه ۳ مورد	وجوه ادبی

مذهبی و به وجه عاشقانه کم‌تر توجه شده			
گروه سنی شخصیت‌ها، در متن و تصویر به‌طور واضح مشخص نیست.	جوانان، میان‌سالان (متعدد)، کهن‌سالان ۳ مورد	جوانان و میان‌سالان (متعدد)، کهن‌سالان ۵ مورد	گروه سنی
به شخصیت‌های موجودات فرازمینی در تصویر بیشتر اشاره شده است.	موجودات فرازمینی (هاتف ۳ مورد، دلدل ۳۰ مورد)، موجودات عجیب‌الخلقه (دیوان، جنیان ۹ مورد و ازدها ۷ مورد)	موجودات فرازمینی (هاتف ۳ مورد، دلدل ۱۸ مورد)، موجودات عجیب‌الخلقه (دیوان، جنیان ۱۱ مورد و ازدها ۷ مورد)	موجودات فرازمینی

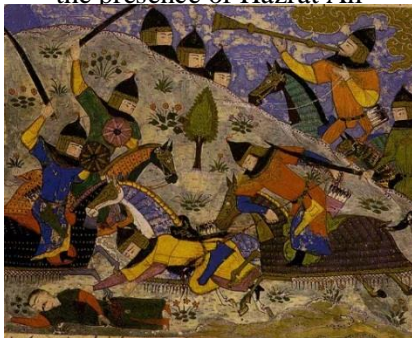
۵. بازخوانی نوع پوشاک در شخصیت‌پردازی‌های نسخه خاوران‌نامه

پس از شناسایی و تفکیک شخصیت‌های خاوران‌نامه در دو حوزه متن و تصویر، خوانش کیفیت پوشاک هر طبقه ضروری است. به این منظور از هر پنج طبقه موجود (طبقات اجتماعی، جنسیت، گروه سنی، وجوه ادبی و موجودات فرازمینی)، نگاره‌های مربوط تفکیک و برحسب معیارهای تحلیل، بررسی می‌شوند. جامعه آماری را نگاره‌های نسخه خاوران‌نامه موجود در کتابخانه کاخ گلستان تشکیل می‌دهند که با توجه به محدود بودن نگاره‌ها و به منظور ارتقای کیفیت نتایج پژوهش، تمامی نگاره‌ها مورد مطالعه قرار می‌گیرند. در اینجا به دلیل محدودیت فضای مقاله، از هر بخش چند نگاره به‌عنوان نمونه نمایش داده می‌شود (تصاویر ۱ تا ۵).

ب) پهلوانان: مهتران سپاه در محضر حضرت امیر
(ع)

B) The heroes: Amirs of the army in the presence of Hazrat Ali

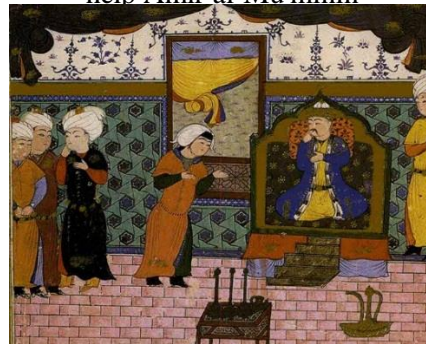
د) سپاهیان: شکست سپاهیان شاه مغرب

D) The troops: The defeat of the troops of the Maghreb King

الف) بزرگان دینی: در آمدن خضر نبی (ص) به یاری
امیرالمومنین (ع)

A) The important religious figures: The coming of the Prophet Khidr to help Amir al-Mu'minin

ج) درباریان: دربار شاه خاوران

C) The courtiers: The court of Shah Khavaran

تصویر ۱: منتخب جامعه آماری: گروه طبقات اجتماعی

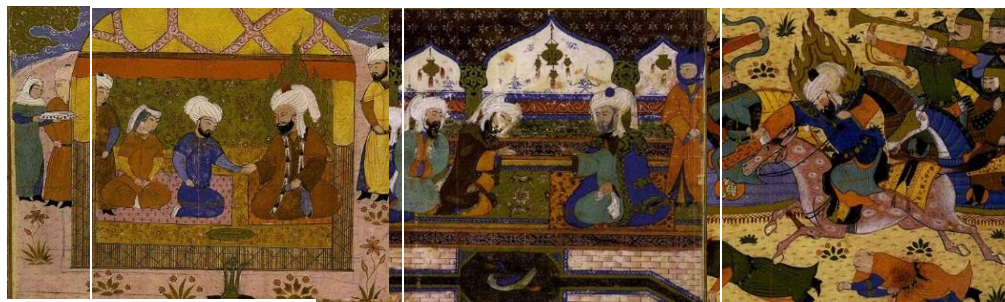
Figure 1: Selected statistical community: Social class group

الف) مردان: عمرو امیه و سایر عیاران
 ب) زنان: دختر جمشیدشاه و ندیمه‌ها
 ج) زنان و مردان: عمرو امیه و صلصال در برابر آتش
 A) The men: Amr Umayyah and other nobles
 B) The women: daughter of Jamshid Shah and maids
 C) Both men and women: Amr Umayyah and Salsal against fire

تصویر ۲: منتخب جامعه آماری: گروه جنسیت

Figure 2: Selected statistical community: Gender group

الف) وجه حماسی: مبارزه حضرت علی (ع)
 ب) وجه مذهبی: یاران حضرت رسول در مسجد
 ج) وجه عاشقانه: مجلس عقد در حضور حضرت
 A) The epic genre: The struggle of Hazrat Ali
 B) The religious genre: The companions of the Prophet in the mosque
 C) The romance genre: A scene of marriage in the presence of the Hazrat

تصویر ۳: منتخب جامعه آماری: گروه وجوه ادبی

Figure 3: Selected Statistical Society: Literary Genres Group

الف) جوانان: نبرد امیر (ع) در دربار شاه طهماسب
 ب) میان سالان: نگاره رهایی بندیان
 ج) کهن سالان: حضرت امیر (ع) در جستجوی دلدل
 A) The youth: The battle of Amir (AS) in the court of Shah Tahmasb
 B) The middle-aged: Liberation of the prisoners
 C) The elders: Hazrat Amir in search of the Doldol

تصویر ۴: منتخب جامعه آماری: گروه سنی

Figure 4: Selected statistical population: age group

الف) فرشتگان: معراج حضرت رسول
 ب) دیوان: حضرت امیر (ع) در نبرد با موجودات
 ج) اژدها: حضرت امیر در نبرد با اژدها
 A) The angels: Ascension of the Prophet
 B) The devil: Amir in the war with the wonders of creatures
 C) The dragon: Amir in the battle with the dragon

تصویر ۵: منتخب جامعه آماری: گروه موجودات فرازمینی

Statistical Society: Group of Extraterrestrial Creatures Figure 5: Selected

از آنجایی که مسئله این پژوهش بر گوناگونی پوشاک برحسب نوع شخصیت‌های نسخه *خاوران‌نامه* تمرکز دارد، عناصر پوشاک در سه گروه تن‌پوش‌ها، سرپوش‌ها و پاپوش‌ها تفکیک و بررسی می‌شوند. در رابطه با پوشاک ترکمانان ضروری است با پوشاک عصر ایلخانی و تیموری آشنا شد که مهرآسا غیبی در کتاب *هشت هزار سال پوشاک اقوام ایرانی* (۱۳۹۸)، تمامی اجزای پوشاک را نام برده و توضیح داده است. همین‌طور به منابعی همچون *پوشاک در ایران‌زمین* (۱۳۸۳)، *فرهنگ البسه مسلمانان* (۱۳۵۹) و *پوشاک ایرانیان* (۱۳۸۳)، که برخی دیگر از اجزای پوشاک و تزیینات خاص آن دوران را توضیح داده‌اند، استناد شده است.

۱-۵. بازخوانی نوع پوشاک

۱-۱-۵. پوشاک مرسوم در عصر ترکمانان: پیش از بررسی و بازخوانی نوع پوشاک شخصیت‌ها در نسخه *خاوران‌نامه*، لازم است وضعیت پوشاک مرسوم آن روزگار معرفی شود و با استناد به وضعیت پوشش آن دوران، تغییر و تحول جامگان در شخصیت‌های نسخه *خاوران‌نامه* مورد نقد و بررسی قرار گیرد. پوشاک مرسوم در عصر ترکمانان شامل:

تن‌پوش‌ها: ۱. پیراهن بلند: این پیراهن را زیر قبا می‌پوشیدند و به بلندی قبا بود، با آستین‌های بلند و تنگ که از زیر آستین قبا دیده می‌شد. ۲. قبا یا تن‌پوش‌رو: این تن‌پوش بلند و کوتاه با آستین‌هایی کوتاه و بعضی بلند و یقه‌مایل که تا زیربغل که با بندینک بسته می‌شد. ۳. جبه: بالاپوشی مانند ردا و عبا که دو طرف لبه‌های جلوی ردا حاشیه پوست‌دوزی شده بود. ۴. عبا و ردا: این تن‌پوش برای خروج از منزل استفاده می‌شد و آستین‌های دراز داشت. ۵. شلوار: شلوارها در بالا گشاد و از زیرزانو به تدریج تنگ می‌شد و در چکمه‌های ساق‌بلند فرو می‌رفت. ۶. کمربند: در این دوران کمربند از اجزای اصلی و تزیینی جامگان مردان و زنان بود. تن‌پوش بانوان: شامل ۱. پیراهن بلند، جلو باز که یقه آن تا کمر باز و با دکمه بسته می‌شد. با آستین‌های بلند که از زیر آستین قبا دیده می‌شد. ۲. قبا که با آستین بلند و کوتاه نشان داده، بلندی آن تا مچ پا می‌رسد. ۳. جبه‌ای بسیار گشاد و بلند که بالاتنه آن به صورت اریب در زیر بغل بسته می‌شد.

(غیبی، ۱۳۹۸، صص. ۳۷۲-۳۵۲؛ دزی، ۱۳۵۹، صص. ۳۳۱-۳۴۰؛ سیمز، ۱۹۹۲، ترجمه متین، ۱۳۸۳، صص. ۱۷۷ - ۱۹۱). اجزای تن پوش دوران ترکمانان که پیرو تن پوش های تیموریان است به ترتیب نام برده شد.

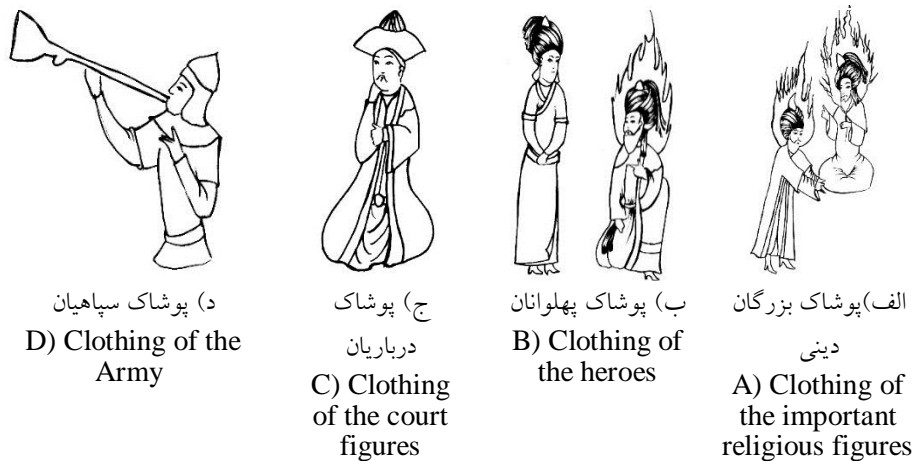
سرپوش ها: ۱. کلاه: پوشش سر ترکمانان معمولاً کلاهی کروی و مخروطی شکل است و گاهی قبه مانند و دور آن دستاری رنگی پیچیده می شد. ۲. عمامه یا دستار: در این دوره، عمامه کم کم جای کلاه ها را گرفت، زیرا کلاه را نشانی از کفر و الحاد و دستار و عمامه را نمادی از ایمان به اسلام می دانستند. در این دوران دستار به دور کلاه پیچیده می شد. ۳. تاج: از سرپوش های مهم این دوران که با تزیینات بسیار مجلل بود که در مرکز این تاج ها، قبه مانند و دور آن را لبه های بلند طلایی فرا گرفته است (غیبی، ۱۳۹۸، صص. ۳۶۲-۳۶۵؛ سیمز، ۱۹۹۲، ترجمه متین، ۱۳۸۳، ص. ۱۸۴). سرپوش بانوان ترکمانان شامل: ۱. چادر: پوشش مهم بانوان و شبیه به چادر نماز امروزی و نیم دایره ای بود. ۲. کلاه و تاج کلاه: که شبیه به کلاه مردان آن عصر است. ۳. روسری یا لچک: که به صورت مثلثی در سایه های بزرگ یا کوچک با نوار یا تاجی بر روی سر می بستند. ۴. مقنعه: از پوشش های اصلی سربانوان، که به اشکال مختلف به دور سر خود می بستند (غیبی، ۱۳۹۸، صص. ۳۷۴-۳۷۷). ۵. دستار: در این دوره زنان نیز گاهی از دستار استفاده می کردند.

پاپوش ها: کفش، نیم چکمه و چکمه؛ پوشش پا در این دوران به صورت کفش های رویه کوتاه و یا چکمه و نیم چکمه (بوت) بود و گاهی مردان خوش پوش کفش های رنگی با پارچه های گلدار به پا می کردند (غیبی، ۱۳۹۸، ص. ۳۶۶). پاپوش بانوان اغلب به دلیل بلند بودن لباس آنان دیده نمی شود و گاه شبیه به کفش و نیم چکمه مردان است.

۵-۱-۲. نوع پوشاک در نسخه خاوران نامه

۵-۱-۲-۱. طبقات اجتماعی: الف) گروه بزرگان دینی: سرپوش مورد استفاده بزرگان دینی، عمامه یا دستار است. جامه حضرت خضر (ص) شامل پیراهنی بلند که تا قوزک پا و جلوی باز است. آستین ها گشاد و بلند تا مچ دست به رنگ سبز صدفی است و جبهه ای زربفت مشکی از آستین های کوتاه و حاشیه ای پوست در سرتاسر عبا تشکیل

شده است. تن‌پوش حضرت علی (ع) از پیراهن بلند با آستین‌های گشاد و بلند تا مچ دست، به رنگ آبی لاجوردی است که تزییناتی طلایی‌رنگ دارد و عبا با آستین‌های کوتاه و تزیینات طلایی نقش شده است. شخصیت‌ها کفش یا چکمه‌های ساق بلند و نوک‌تیز به پا دارند (تصویر ۶- الف). ب) پهلوئانان: عمامه یا دستار بر سر دارند. تن‌پوش حضرت علی (ع) شامل پیراهنی بلند با یقه گرد، کمررنگ با آستین‌های گشاد و بلند تا مچ دست است. جبه‌ای جلو باز که حاشیه‌های اسلیمی و ختایی در پایین جامه و دور یقه تا شانه‌ها به رنگ طلایی دارد و حاشیه پوست سرتاسری دارد تشکیل شده است. جامه دیگر یاران نیز پیراهن بلند با یقه گرد و آستین‌های تنگ تا مچ دست به رنگ نارنجی است و دراع‌های زرد رنگ با آستین کوتاه بر تن دارند که کمربندی روی آن می‌بستند و در دو طرف پهلو از کمر تا پایین لباس چاک دارد و پیراهن نارنجی از زیر آن دیده می‌شود. کفش یا چکمه‌های ساق بلند و نوک‌تیز است (تصویر ۶- ب). ج) درباریان: پادشاه تاج بر سر دارد. جامه‌اش، پیراهنی سبز تیره با یقه گرد و قبایی بلند جلو باز با یقه‌هفت به رنگ خردلی، با تزیینات طلایی‌رنگ در دور یقه و پیش‌سینه کمربندی که روی آن بسته شده است. جبه یا بالاپوشی با آستین‌های بلند تا مچ دست است به رنگ آبی لاجوردی و حاشیه‌ای پوست سرتاسر عبا و تزییناتی دور یقه تا روی سرشانه و آستین و پایین حاشیه لباس با طرح‌های اسلیمی و ختایی به رنگ طلایی تشکیل می‌شود. فیگورها چون نشسته‌اند، کفش‌های آن‌ها دیده نمی‌شود (تصویر ۶- ج). د) سپاهیان: تمامی سپاهیان حاضر در نسخه کلاه‌خود بر سر دارند. جامه سپاهیان از پیراهن بلند با آستین تنگ و بلندی آن تا مچ دست است و به رنگ آبی یا خردلی است. دراعه با آستین کوتاه به رنگ‌های قهوه‌ای نارنجی سبز صدری و تزییناتی در دور یقه وجود دارد و بعضی هم قبا برتن دارند و کمربندی روی دراعه و قبا بسته شده است. تمامی پاپوش‌ها چکمه ساق بلند و نوک‌تیز است (تصویر ۶- د). و) مردمان عادی: در نگاره‌ها مردم عادی به تصویر کشیده نشده است.

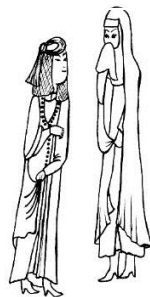

تصویر ۶: نوع پوشاک در طبقات اجتماعی شخصیت‌ها (نگارندگان)

Figure 6: Type of cloths in the social classes of the characters (Authors)

۱-۲-۲. گروه جنسیت: الف) مردان: سرپوش مردان عمامه و کلاه‌های نم‌دی مخروطی شکل است و دستاری با تزیین پر است. جامهٔ عمروامیه پیراهنی به رنگ زرد است که دامن آن را به کمر لباس وصل کرده، با آستین تنگ و بلند تا مچ دست و عبای به رنگ آبی لاجوردی با آستین‌های کوتاه و دامن عبا را با کمر بند جمع کرده است و دور یقه تا سرشانه و آستین‌ها و حاشیهٔ جامه دارای تزییناتی طلایی‌رنگ اسلیمی و ختایی است و کمر بندی روی آن بسته شده است. جامهٔ دیگران، پیراهن‌های طرح‌دار به رنگ عنابی و آبی فیروزه‌ای با آستین‌های بلند تا مچ دست و دراعه‌ای از زیر گردن تا بالای شکم با دکمه بسته شده، و به رنگ‌های آبی لاجوردی و نارنجی است با آستین کوتاه که دور یقه تا سرشانه و آستین‌ها و حاشیهٔ جامه دارای تزییناتی طلایی‌رنگ دارد و دو طرف آن از کمر تا انتهای لباس چاک‌دار است و کمر بندی روی آن بسته شده است. شلوار عمروامیه از زانو تا مچ پا تنگ است. پاپوش شامل کفش‌هایی با رویهٔ کوتاه و نوک تیز و چکمه‌های ساق‌بلند و نوک تیز است (تصویر ۷- الف). ب) زنان: در نگارهٔ دختر جمشیدشاه سرپوش بانوان شامل روسری توری شکل با عرقچینی که تزیینات طلایی و دستمالی به دور سر بسته و دنبالهٔ بلند آن پشت سر آویزان است. در نگارهٔ دیگر بانوی آن مقنعهٔ بلند سفیدی با چادری بلند با پارچه‌ای طرح‌دار دیده

می‌شود که دستمالی را جلوی دهان خود گرفته است. در نگاره دختر جمشیدشاه، جامه بانوان پیراهنی به رنگ نارنجی است که قد آن تا قوزک پاست و قبایی به رنگ قهوه‌ای تیره که جلو باز است و به وسیله دکمه‌های طلایی بسته شده و تزییناتی طلایی رنگ بر روی دامن لباس تعبیه شده است. زنان دارای آستین‌های تنگ که بلندی آن تا مچ دست است و بعضی با آستین کوتاه به تصویر کشیده شده‌اند. جبه یا بالاپوشی به رنگ زرد و با تزیینات طلایی رنگ که با آستین‌های بلند و دارای حاشیه سرتاسر پوست است و چکمه‌های ساق بلند و نوک تیز دارند (تصویر ۷-ب).

ب) پوشاک زنان

B) Clothing of the women

الف) پوشاک مردان

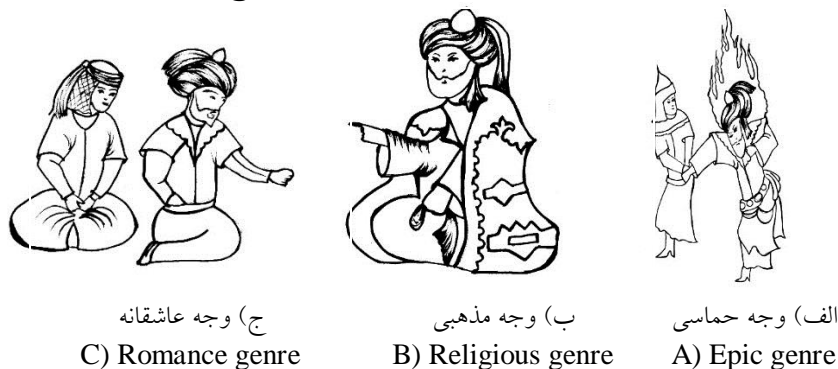
A) Clothing of the men

تصویر ۷: نوع پوشاک در گروه مردان و زنان (نگارندگان)

Figure 7: Type of clothing in the group of men and women (Authors)

۵-۲-۳. وجوه ادبی: الف) وجه حماسی: در این نگاره‌ها، حضرت علی^(ع) عمامه بر سر دارد، درحالی که تمامی سپاهیان کلاه خود پوشیده‌اند. جامه حضرت علی^(ع) از پیراهن بلند به رنگ نارنجی با آستین‌های گشاد و بلندی است که تا مچ دست می‌رسد. قبایی به رنگ سبز خاکستری و عبای آبی رنگ با آستین‌های کوتاه و تزییناتی دور یقه تا سرشانه و آستین دارد که کمربندی روی آن بسته شده و دامن عبا با آن جمع شده است. پاپوش، چکمه‌های ساق بلند و نوک تیز که رنگی و طرحدار است (تصویر ۸الف). نگاره‌های مورد بررسی در این بخش از پژوهش به رشادت‌ها و دلاوری‌های حضرت علی^(ع) می‌پردازد، اما نکته قابل توجه این است که حضرت با لباس روزمره بدون لباس نبرد به میدان می‌رود، درحالی که شخص مقابل لباس رزم بر تن دارد. ب) وجه مذهبی: سرپوش حضرت شامل عمامه‌ای است که دنباله آن دور

صورت را گرفته است. تن پوش پیامبر^(ص)، پیراهنی به رنگ قهوه‌ای تیره بلند با آستین‌های گشاد و بلندی است که تا مچ دست می‌رسد؛ همراه با قبای به رنگ سبز خاکستری، جلو باز و با آستین‌های گشاد و بلند و بالا پوشی به رنگ آبی لاجوردی است که دارای تزیینات فراوانی است و حضرت دستمال سفیدرنگی در دست دارند. به دلیل نشسته بودن فیگور پا پوش دیده نمی‌شود (تصویر ۸-ب). (ج) وجه عاشقانه: سرپوش مردان عمامه است و سرپوش بانوان روسری توری شکل که با مروارید در زیر گلو بسته شده همراه با دستمالی که دور سر بسته شده و دنباله آن پشت سر آویزان است. عروس و داماد جامه‌شان پیراهنی به رنگ زرد و بنفش روشن است، قبای جلو باز به رنگ نارنجی و آبی بنفش که با دکمه بسته شده، با آستین کوتاه مصور شده است؛ جامه داماد تزییناتی در دور یقه و سرشانه و حاشیه‌ای سرتاسر آن دیده می‌شود، کمر بندی هم به کمر بسته است. پا پوش‌ها جوراب سفیدرنگ است (تصویر ۸-ج).

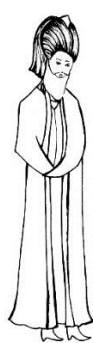
الف) وجه حماسی ب) وجه مذهبی ج) وجه عاشقانه
A) Epic genre B) Religious genre C) Romance genre

تصویر ۸: نوع پوشاک به تفکیک وجوه ادبی (نگارندگان)

Figure 8: Type of clothing by literary genres (authors)

۱-۲-۴. گروه سنی: الف) جوانان: سرپوش جوانان دستار و کلاه‌های نمادی مخروطی شکل همراه با تزیینات است. جامه آن‌ها از پیراهن بلند سبز خاکستری با یقه گرد و قبایی با یقه هفت به رنگ خردلی و جلو باز است که با دکمه بسته می‌شود و داخل شلوار قرار گرفته است با آستین‌های تنگ و بلندی که تا مچ دست می‌رسد؛ شلوارهای گشاد و بلند که در مچ پا تنگ شده؛ مرد جوانی که دلدل را نگه داشته قبای بلندی به رنگ نارنجی دارد که لبه‌های دامن قبایش به کمر بند وصل شده و دامن سیاه-

رنگ طرح‌دارش دیده می‌شود و شلوار کوتاهی که تا زانو است، بر تن دارد. اغلب جوانان کفش‌های با رویه کوتاه به پا دارند (تصویر ۹ - الف). (ب) میان‌سالان: بعضی از فیگورهای میان‌سال عمامه و بعضی کلاه نمدی مخروطی بر سر دارند. جامه دو مرد جلوی تصویر، قبایی به رنگ نارنجی و آبی است که جلو باز و به صورت اریب در زیر بغل بسته شده است، جبه یا بالاپوشی به رنگ بنفش روشن و مشکی به تن دارند که یکی حاشیه سرتاسری پوست دارد و دیگری تزیینات بسیاری دور یقه تا سرشانه، آستین، دور میچ و حاشیه پایین دامن که طلایی‌رنگ است؛ و آستین‌های آن انگشتان دست را پوشانده است. فیگورها چکمه‌های ساق بلند و نوک‌تیز به پا دارند (تصویر ۹ - ب). (ج) کهن‌سالان: سرپوش کهن‌سالان عمامه است. جامه مرد کهن‌سال، پیراهن بلندی با یقه هفت و به رنگ قهوه‌ای و جلو باز است که با دکمه بسته می‌شود؛ و جبه یا بالاپوشی به رنگ قهوه‌ای که حاشیه پوست سرتاسری دارد و آستین بلندی که انگشتان دست را پوشانده است. پیکرهای کهن‌سال، چکمه‌های ساق بلند و نوک‌تیز به پا دارند (تصویر ۹ - ج).

ج) پوشاک کهن‌سالان
C) Clothes of the elderly

ب) پوشاک میان‌سالان
B) Clothes of middle-aged

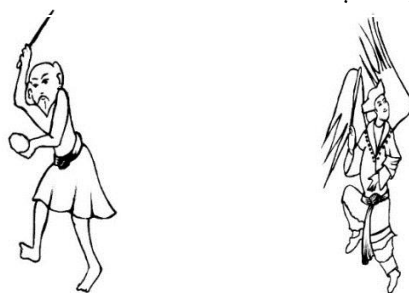
الف) پوشاک جوانان
A) Clothes of youth

تصویر ۹: نوع پوشاک در گروه سنی شخصیت‌ها (نگارندگان)

Figure 9: Type of clothing in the age group of characters (authors)

۵-۲-۱-۵. گروه موجودات فرازمینی: الف) فرشتگان: فرشته کلاه تاج‌مانندی بر سر دارند. تن‌پوش فرشته شامل پیراهن طرح‌دار قهوه‌ای‌رنگ با آستین‌های بلند و گشاد است و قبای بلندی که با یقه هفت به رنگ سبز خاکستری و آستین گشاد همراه است.

جبه‌ای به رنگ گلبهی با یقه برگردان به رنگ آبی طرح‌دار، آستین‌های کوتاه و تزییناتی دور یقه، در حاشیه دامن و شالی بلند که دور کمر بسته و دنباله‌های آن آویزان است و شلوار گشاد قهوه‌ای‌رنگ و جوراب حریر به پا دارند (تصویر ۱۰-الف). (ب) دیوان: این گروه، فاقد سرپوش و تن‌پوش‌اند. فقط دامنی کوتاهی تا زانو که با کمربندی بسته شده است، بر تن دارند (تصویر ۱۰-ب).

الف) پوشاک فرشتگان
ب) پوشاک دیوان
A) Clothes of angels
B) Clothes of devils
تصویر ۱۰: نوع پوشاک در گروه موجودات فرازمینی (نگارندگان)

Figure 10: Type of clothing in the group of extraterrestrial beings (authors)

۶. تحلیل یافته‌ها

۶-۱. طبقات اجتماعی و شخصیت‌پردازی‌های نسخه‌خاوران‌نامه در متن و تصویر: شخصیت‌های خاوران‌نامه براساس متن ادبی نسخه، در پنج دسته کلی: طبقات اجتماعی، جنسیت، گروه سنی، وجه ادبی و موجودات فرازمینی تفکیک می‌شوند. این دسته‌بندی در تصاویر نسخه‌مصور خاوران‌نامه موجود در کاخ گلستان نیز تکرار شده است.

۶-۲. همگامی نوع پوشاک در محتوای ادبی و تصویری: در تحلیل همگامی نوع پوشاک در دو حوزه متن و تصویر، نتایج متفاوتی به دست آمد. در متن ادبی خاوران‌نامه تنها به توصیف شخصیت‌ها پرداخته شده و اشاره‌ای به نوع پوشاک و یا انواع آن نشده است. هنرمند نگارگر احتمالاً با توجه به رسم زمانه و با تکیه بر دانش و اعتقادات خود، دانسته‌نقالان به هنگام نقل داستان، اطلاعات عجایب‌نامه‌نویسان، سفرنامه‌نویسان و

توصیفات کتب مقدس دینی، به ترسیم پوشاک شخصیت‌ها پرداخته و از پوشاک دوره تیموری در انواع تن‌پوش‌ها، سرپوش‌ها و پاپوش‌ها الهام گرفته است.

۳-۶. ارتباط نوع پوشاک خاوران‌نامه با پوشاک مرسوم آن روزگار: نوع پوشاک شخصیت‌ها به‌خصوص شخصیت‌های مذهبی کاملاً اشرافی و دارای تزیینات فراوان است و با نوع جامگان ترکمانان و تیموریان که هم‌زمان با هم در غرب و شرق ایران حکومت می‌کردند، شباهت دارد.

۴-۶. ارتباط نوع پوشاک خاوران‌نامه با شخصیت‌پردازی‌های آن: الف) طبقات اجتماعی: در مورد پوشاک بزرگان دینی باید گفت که خلاف تصور اولیه، تمامی شخصیت‌های دینی با لباس‌های فاخر گران‌بها و تزیینات تصویر شده‌اند و هیچ‌گونه سادگی در آن‌ها به‌کار نرفته است. تزیین لباس شخصیت‌ها شامل نقوش اسلیمی و ختایی است که در حاشیه لباس‌ها، دور یقه‌ها و سر دست لباس‌ها به چشم می‌خورد و گاه، پارچه تن‌پوش‌ها از جنس زربفت و طرح‌دار بوده است. در اغلب نگاره‌ها، رنگ و اجزای پوشاک شخصیت‌های دینی و درباریان (به جز تاج) مشترک است. همچنین، در جامه بزرگان دینی و درباریان، نوعی جبه یا بالاپوش با حاشیه‌ای شبیه پوست و تزییناتی در دوریقه و سردست آستین دیده می‌شود. ب) جنسیت: پوشاک مردان با شلواری که از زانو تا میچ پا تنگ است، دامن جامه که با کمر بند بالا بسته شده و کاربرد سرپوشی از عمامه یا دستار که با تزیین پر همراه است، آمده است. پوشاک زنان درباری، روسری توری با تزیین مرواریدی که در زیرگلو بسته می‌شود همراه با لباسی فاخر است. پوشاک زنان دیگر کاملاً پوشیده با مقنعه و چادر به سر و دستمالی روی دهان است. ج) وجوه ادبی: پوشاک حضرت علی^(ع) در وجه حماسی و در میدان نبرد، پوشاک روزمره و بدون هیچ‌گونه زره جنگی یا کلاه‌خود و یا هرگونه وسیله دفاعی است. در صورتی که فرد مقابل حضرت، کلاه‌خود بر سر دارد. چکمه‌های حضرت به رنگ زرد است و فرد مقابل، چکمه‌های ساق‌بلند و طرح‌دار به پا دارد. در وجه مذهبی، البسه پیامبر^(ص) با تزیینات فراوان همراه است و دستمالی به دست دارد. تنها نگاره‌ای که به وجه عاشقانه اشاره دارد مجلس عقد با حضور حضرت علی^(ع) است که لباس عروس و داماد شبیه دیگر لباس‌های موجود است و هیچ تفاوتی با دیگر جامگان ندارد.

هر دو جوراب سفید به پا دارند و حتی لباس داماد از لباس عروس تزیینات بیشتری دارد! د) گروه سنی: نوع جامگان گروه سنی جوانان با بقیه شخصیت‌ها متفاوت است. خلاف دیگران، جامگان این گروه کوتاه است و شلوار به‌طور کامل دیده می‌شود که آن هم به‌صورت راسته در میچ پا جمع شده است. علاوه بر این، کاربرد کلاه نمدی مخروطی، شلواری که در روی زانو جمع شده و پاپوشی با رویه کوتاه که نوک آن گرد است، دیده می‌شود. در رده سنی میان‌سالان کاربرد قبا همراه با بالاپوشی که حاشیه پوست دارد و آستین‌های آن بلند است و انگشتان را پوشانده، مشهود است. همچنین، سرپوشی متفاوت که کلاهی از جنس نمد گنبدی شکل دارد، دیده می‌شود. در رده سنی کهن‌سالان هم جبه‌ای با حاشیه پوست و آستین‌های بلند که انگشتان دست را پوشانده، ترسیم شده است. ه) موجودات فرازمینی: فرشتگان، تاجی زیبا بر سر و بالاپوشی با یقه، شالی بسته به دور کمر و پاپوش حریر دارند. دیوان بالاتنه‌ای برهنه و فقط دامنی به پا دارند و فاقد سرپوش و پاپوش هستند.

جدول ۲: تنوع پوشاک در شخصیت‌پردازی‌های نسخه خاوران‌نامه (نگارندگان)

Table 2: Variety of clothing in the characters of Khavarannameh (authors)

پاپوش	تن‌پوش	سرپوش	طبقه‌بندی شخصیت‌ها	
حضرت خضر چکمه بلند و نوک‌تیز	پیراهن بلند جلویاز، جبه زربفت با حاشیه پوست حضرت علی ^(ع) پیراهن بلند و قبایی با آستین کوتاه	حضرت خضر و علی ^(ع) عمامه یا دستاری حجیم با دنباله یک‌طرفه	بزرگان دینی	
شخصیت‌ها در حالت نشسته هستند و پاپوش آن‌ها دیده نمی‌شود.	پیراهنی بلند به رنگ زرد که با کمربندی مرصع‌نشان بسته شده و جبه یا بالاپوشی زربفت با حاشیه پوست و تزییناتی طلایی‌رنگ در دور یقه	تاج		درباریان
چکمه‌های نوک‌تیز به رنگ مشکی	قبا کرم‌رنگ و جبه یا بالاپوشی به رنگ آبی لاجوردی با تزیینات طلایی‌رنگ و حاشیه پوست، و	حضرت علی ^(ع) عمامه حجیم با یک دنباله		پهلوانان

	جوان روبه‌رو پیراهن بلند به رنگ نارنجی و قبا زردرنگ با آستین کوتاه و کمربند			
سپاهیان	کلاه‌خود	پیراهن زردرنگ و قبای نارنجی - رنگ با آستین کوتاه	چکمه ساق‌بلند و نوک‌تیز به رنگ مشکی	
مردمان عادی	نگاره‌ای موجود نیست	نگاره‌ای موجود نیست	نگاره‌ای موجود نیست	
مردان	عمامه ساده و عمامه‌ای با تزئین پر	پیراهن بلند و بالاپوشی با تزئینات طلایی با آستین کوتاه که هر دو با کمربندی بالا جمع شده، پیراهن و قبایی که با کمربندی به کمر بسته شده	شلواری که از زانو تنگ است، کفشی با رویه کوتاه، پاشنه بلند نوک‌تیز رنگ مشکی، چکمه ساق‌بلند و نوک‌تیز	
زنان	روسری توری که به وسیله مروارید در زیرگلو بسته شده و دستمالی به دور پیشانی و دنباله آن پشت سر آویزان شده، مقنعه سفید و چادر آبی	پیراهن بلند و قبایی جلو باز که با دکمه بسته شده و جبهه یا بالاپوشی با حاشیه پوست، پیراهن بلند و دستمالی به رنگ آبی جلوی دهان	چکمه‌های ساق‌بلند به رنگ مشکی و نوک‌تیز	زنان
حماسی	حضرت علی (ع) عمامه حجیم با دنباله و فرد مقابل هم کلاه‌خود	حضرت علی (ع) پیراهن بلند و بالاپوشی با تزئینات طلایی که با کمربندی به بالا جمع شده فرد مقابل پیراهن و قبا و کمربندی به کمر	حضرت علی (ع) چکمه ساق‌بلند و نوک‌تیز و زردرنگ به پا دارد. فرد مقابل چکمه ساق‌بلند و نوک‌تیز و طرح‌دار با رنگ روشن	زنان

	مذهبی	حضرت محمد (ص) عمامه‌ای حجیم با دو دنباله	پیراهن و قبای جلو باز و جبه یا بالاپوشی با تزیینات فراوان طلایی و دستمال سفیدرنگی به دست	پاپوش‌ها دیده نمی‌شود.
	عاشقانه	سرپوش داماد عمامه عروس روسری توری که به وسیله مروارید در زیر گلو بسته شده و دستمالی که به دور پیشانی بسته و دنباله آن در پشت سر آویزان ست	داماد: پیراهن، قبای با آستین کوتاه و تزیینات طلایی عروس: پیراهن، قبای جلو باز	کاربرد جوراب سفیدرنگ
گرزده سنی	جوانان	عمامه و کلاه نم‌دین مخروطی شکل	پیراهن یقه گرد و کوتاه و قبای جلو باز و دامن سیاه	شلوار راسته که در مچ پا جمع شده و چکمه ساق بلند و نوک تیز و مشکی و دیگری شلواری که دور زانو جمع شده با کفش رویه کوتاه و نوک گرد و سیاه رنگ
	میان- سالان	عمامه و کلاهی نم‌دین	قبای رنگین و بالاپوشی با حاشیه پوست و آستین‌های بلند که انگشتان دست را پوشانده و کمربندی بر کمر بسته شده	هر دو چکمه ساق بلند و نوک تیز مشکی به پا دارند.
	کهن- سالان	عمامه‌ای با دنباله	پیراهن بلند جلو باز سیاه رنگی که با دکمه بسته شده و جبه یا بالاپوشی به رنگ قهوه‌ای با حاشیه پوست و با آستین‌های بلند که انگشتان دست را پوشانده	و چکمه ساق بلند و نوک تیز و سیاه رنگ به پا دارند

فرازمینی	فرشتگان	تاج	پیراهن و قبای جلو باز و بالا پوشی با یقه و آستین کوتاه و تزیینات طلایی و شال رنگین به کمر	شلواری قهوه‌ای و پاپوشی حریر به پا دارند
	دیوان	سرپوش ندارند	دامنی تا بالای زانو، دستمالی بسته شده و بالاتنه عریان	پاپوش ندارند

۷. نتیجه

این پژوهش ضمن خوانش محتوای ادبی نسخه *خاوران‌نامه* و بررسی نگاره‌های قدیم‌ترین و ممتازترین نسخه *مصور خاوران‌نامه* موجود در کتابخانه کاخ گلستان، به خوانش و قیاس شخصیت‌ها در محتوای ادبی و تصویری نسخه *خاوران‌نامه* و نوع پوشاک آن‌ها پرداخته و در پایان، نوع پوشاک را با رسم و فرهنگ عامه ترکمانان تطبیق داده است.

یافته‌های پژوهش در بخش تطبیق شخصیت‌ها در محتوای ادبی و تصویری بیانگر این نکته‌ها هستند: شخصیت‌ها در محتوای ادبی و تصویری، در گروه طبقات اجتماعی تا حد بسیاری با هم مطابقت دارند، لیکن در بخش تصویر، از طبقه مردمان عادی هیچ شخصیتی ترسیم نشده است. شخصیت‌ها در گروه مردان متن و تصویر کاملاً با هم مطابقت دارند، لیکن در حوزه تصویر، به گروه زنان توجه کمی شده است. گروه سنی شخصیت‌ها، در متن و تصویر، به‌طور واضح مشخص نیست. در تصویرسازی‌ها، بیشتر به شخصیت‌های موجود در وجه حماسی مذهبی توجه شده و به وجه عاشقانه کم‌تر پرداخته شده است. مهم‌ترین شخصیت وجه حماسی مذهبی را حضرت علی (ع) تشکیل می‌دهد که سوژه اصلی نگاره‌هاست. به شخصیت‌های موجودات فرازمینی در تصویر بیشتر از متن پرداخته شده است. نوع جامگانی که در نسخه *خاوران‌نامه* مصور شده کاملاً با پوشاک مرسوم و متداول دوران حاکمیت ترکمانان، برابر است. این نوع پوشش با نوع جامگان تیموریان که هم‌زمان با ترکمانان بر بخش شرقی ایران حکومت می‌کردند نیز مشابه است و تمامی اجزاء از قبیل سرپوش‌ها، تن‌پوش‌ها، پاپوش‌ها کاملاً

یکسان است. در ترسیم البسه شخصیت‌های مذهبی تمامی اجزای پوشاک به جز سرپوش با پادشاهان برابری می‌کند.

در بخش شناسایی انواع پوشاک، ارزیابی‌ها برحسب طبقه‌بندی انواع شخصیت‌ها انجام شد. در گروه طبقات اجتماعی، پوشاک شخصیت‌های مذهبی، درباریان و پهلوانان به غیر از سرپوش‌ها مشترک هستند. جامگان حضرت علی (ع) در قیاس با دیگر شخصیت‌ها در همه طبقات اجتماعی، بیشترین تنوع را دارد. از نکته‌های قابل توجه در مصورسازی نسخه خاوران‌نامه اینکه از طبقه مردمان عادی هیچ شخصیتی ترسیم نشده است تا بتوان نوع جامگان آنان را ارزیابی کرد. در گروه مردان و زنان، در نوع تن‌پوش زنان و مردان تفاوتی وجود ندارد؛ هر چند که تعداد شخصیت‌های زنان در تصویر بسیار اندک است. در گروه سنی، تفکیک نوع جامگان شخصیت‌ها برحسب گروه سنی واضح نیست و تشخیص سن شخصیت‌ها دشوار است، ولی در رده سنی جوانان پوشاک متفاوتی دیده می‌شود. در گروه وجوه ادبی و در دسته نگاره‌های وجه حماسی، سپاهیان در صحنه‌های نبرد کلاه‌خود و وسایل جنگی بر تن دارند، درحالی که حضرت علی (ع) با جامگان متداول با آن‌ها به مبارزه می‌پردازد. در وجه مذهبی پوشاک بزرگان دینی خلاف تصور به هیچ عنوان ساده نیست و دارای تزیینات فراوان است. در دو نگاره موجود با وجه عاشقانه، لباس زنان از مردان ساده‌تر است. در گروه موجودات فرازمینی، جامگان فرشتگان همانند البسه شخصیت‌های مذهبی دارای تزیینات فراوان است و تنها تفاوت در داشتن تاج، بال و نداشتن پاپوش است. دیوان نیز به جز دامن، پوشش دیگری ندارند که خود نمادی بر دون‌مرتبه بودن این شخصیت‌هاست.

نتیجه نهایی اینکه در متن ادبی خاوران‌نامه بیشتر به توصیف شخصیت‌ها پرداخته شده و شرحی بر نوع جامگان آن‌ها نیامده است. در تطبیق نوع جامگانی که در نسخه خاوران‌نامه مصور شده با پوشاک مرسوم و متداول دوران حاکمیت ترکمانان، اشتراکات بسیاری مشهود است که نشان از الهام هنرمند در ترسیم جامگان شخصیت‌های متنوع نسخه خاوران‌نامه دارد؛ نسخه‌ای که بن‌مایه روایت‌هایش به ادوار پیش از ترکمانان برمی‌گردد، لیکن ترسیم جامگان شخصیت‌های آن، متعلق به فرهنگ عامه ایرانیان در قرن نهم هجری است.

منابع

- آزند، ی. (۱۳۸۹). پژوهشی در تاریخ نقاشی و نگارگری ایران. تهران: سمت.
- آبوغیش، ع.ا.، و آشتیانی عراقی، ن. (۱۳۹۷). پیوند ادبیات و نگارگری؛ خوانش تطبیقی لیلی و مجنون جامی و نگارهای از مظفرعلی. پژوهش‌های ادبیات تطبیقی، ۱، ۳۱-۵۸.
- اخوانی، س.، و محمودی، ف. (۱۳۹۷). واکاوی لایه‌های معنایی در نگاره‌های نسخه خاوران‌نامه با رویکرد آیکونولوژی. هنرهای زیبا، هنرهای تجسمی، ۲، ۲۳-۳۴.
- اشرفی، م.م. (۱۳۶۷). همگامی نقاشی با ادبیات در ایران (از سده ششم تا یازدهم هجری قمری). ترجمه ر. پاکباز. تهران: نگاه.
- پاکباز، ر. (۱۳۹۷). نقاشی ایران: از دیرباز تا امروز. تهران: زرین.
- حجوانی، م. (۱۳۸۰). شخصیت‌پردازی در ادبیات داستانی (گزارش دهمین نشست نقد آثار ادبی). کتاب ماه کودک و نوجوان، ۴۸، ۷۱-۸۳.
- حق‌شناس، ش. (۱۳۷۸). داستان داستان‌ها (تأملی بر خاوران‌نامه ابن‌حسام خوشفی). شیراز: نوید.
- حکم‌آبادی، ع.ا. (۱۳۹۵). تجلی پوشاک دوره آل‌بویه در نگارگری مکتب شیراز دوره تیموری. پنجمین کنفرانس بین‌المللی پژوهش در علوم و تکنولوژی، ۱۸، ۲۱۲۰-۲۱۳۵.
- خوسفی بیرجندی، ا.ح. (۱۳۸۱). خاوران‌نامه. وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
- خوسفی، م. (۱۳۸۲). تازیان‌نامه پارسی. ترجمه ح. ا. مرادی. تهران: مرکز نشر دانشگاهی.
- خوشحال دستجردی، ط. (۱۳۸۰). بازتاب حماسی در دیوان ابن‌حسام خوشفی. نشریه ادبیات و علوم انسانی دانشگاه بیرجند، ۱، ۵۷-۷۳.
- دزی، ر. (۱۳۵۹). فرهنگ البسه مسلمانان. ترجمه ح. ع. هروی. تهران: بنگاه ترجمه و نشر کتاب.
- ذوالفقاری، ح. (۱۳۹۱). ادبیات داستانی. تهران: دائرةالمعارف بزرگ اسلامی.
- ذوالفقاری، ح. (۱۳۹۴). زبان و ادبیات عامه ایران. تهران: سمت.
- رابینسون، ب. و. (۲۰۰۰). بررسی نقاشی ایرانی، هنر و جامعه در جهان ایرانی. ترجمه ش. عدل (۱۳۷۹). تهران: توس.
- رجبی نیازآبادی، ا.، و فرخ‌فر، ف. (۱۳۹۸). بررسی پیوند و گسست بین متن شاهنامه بایسنغری و نگاره‌های آن. جستارهای ادبی، ۲۰۴، ۹۵-۱۲۵.
- رضایی، ع. (۱۳۷۸). تاریخ ده هزار ساله ایران. تهران: اقبال.

سال ۹، شماره ۳۷، فروردین و اردیبهشت ۱۴۰۰. دوماهنامه فرهنگ و ادبیات عامه

سیمز، ا. (۱۹۹۲). دوره مغول و تیموریان، پوشاک در ایران زمین (مصور). ترجمه پ. متین (۱۳۸۳). در دانشنامه ایرانیکا. صص ۱۷۷ - ۱۹۱. زیر نظر ا. یارشاطر. تهران: امیرکبیر. شریعت، ز. (۱۳۸۸). جلوه‌های حماسی، ملی و مذهبی در نگاره‌های خاوران‌نامه مکتب شیراز. مطالعات هنر اسلامی، ۱۰، ۴۳-۵۷.

صفا، ذ.ا. (۱۳۷۸). حماسه‌سرایی در ایران. تهران: فردوسی.

عباسی، س. (۱۳۹۸). بوطیقای قصه‌های بلند عامیانه فارسی (رومانس عام). تهران: روزگار. عطاشیبانی، ف. (۱۳۹۲). تصویر آفرینی بلاغی در خاوران‌نامه ابن‌حسام خوشفی. بهار ادب، ۲۰، ۲۸۵-۳۰۲.

غیبی، م. (۱۳۹۸). هشت هزار سال تاریخ پوشاک اقوام ایرانی. تهران: هیرمند.

متین، پ. (۱۳۸۳). پوشاک ایرانیان. تهران: دفتر پژوهش‌های فرهنگی.

محمودی، ف. و حاج‌حسینی، ا. (۱۳۹۳). تقابل خیر و شر در نگاره‌های خاوران‌نامه و شاهنامه؛ با رویکرد نقد کهن‌الگو. هنرهای کاربردی، ۳، ۲۱-۳۴.

معمارزاده، م. (۱۳۹۰). خاوران‌نامه از منظر هنر نگارگری، با تأکید بر عوامل مؤثر در شکل‌گیری اثر هنری و تحلیل نمادهای آن. مطالعات فرهنگی اجتماعی خراسان، ۱۹، ۱۶۲-۱۷۷.

میرصادقی، ج. (۱۳۷۶). ادبیات داستانی: قصه، رمانس، داستان کوتاه، رمان. تهران: سخن.

نصرتی، م. (۱۳۸۱). نگاهی به دو اثر ارزنده. ماه هنر، ۴۷، ۱۱۸-۱۳۳.

هینلز، ج. (۱۹۷۳). شناخت اساطیر ایران. ترجمه ژ. آموزگار و ا. تفضلی (۱۳۶۸). تهران: چشمه.

References

- Abbasi, S. (2019). *Poetry of long Persian folk tales* (general romance) (in Farsi). Roozgar.
- Akhavani, S., & Mahmudi, F. (2019). Analysis of semantic layers in the illustrations of the Khavaran-Name with an iconological approach. *Fine Arts, Visual Arts*, 23, 23-34.
- Albughbish, A.A., & Ashtiani Iraqi, N. (2019). The link between literature and painting; a comparative reading of Lily and Majnoon Jami and a painting by Muzaffar Ali. *Comparative Literature Research*, 1, 31-58.
- Ashrafi, M. (1989). *Simultaneity of painting with literature in Iran (from the sixth or eleventh century AH)*. (translated into Farsi by Rouyin Pakbaz). Negah.
- Ata-Shibani, F. (2013). Rhetorical illustration in the text of Ibn Hussam Khosfi. *Spring of Literature*, 2(20), 285 -302.

- Azhand, Y. (2011). *Research in the history of Iranian painting and painting* (in Farsi). Samt Publications.
- Blair, Sh., & Bloom S. (1994). *The art and architecture of Islam 1250-1800*. Yale University Press.
- Dezi, R. (1981). *Muslim clothing culture* (translated into Farsi by Hossein Ali Heravi). The Company of Publishing Book.
- Dorson, R. M. (1972). *Folklore and folk life: an introduction*. Chicago University press.
- Gheybi, M. (2020). *Eight thousand years of history of Iranian ethnic clothing*. Hirmand.
- Hajwani, M. (2002). Characterization in fiction (a report of the 10th literary criticism session). *Children and Adolescents Monthly Book*, 48, 71-83.
- Haq-Shenas, Sh. (2000). *Story of stories (reflection on the text of Ibn Hussam Khosfi)* (in Farsi). Navid Shiraz.
- Hartland, E. S. (1981). *The Science of folktale*. London.
- Hinnells, J. R. (1973). *Persian mythology* (translated into Farsi by Jaleh Amuzegar and Ahmad Tafazoli). Cheshmeh.
- Hokmabadi, A. A. (2017). The manifestation of the clothing of the Albueh period in the painting of the Shiraz school from the Timurid period. *The Fifth International Conference on Research in Science and Technology*, 18, 2120-2135.
- Khosefi, M. (2004). *Tazian-Nameh* (translated into Farsi by Hamid Allah Moradi). University Publishing Center.
- Khosefi Birjandi, A. H. (2003). *Khavar-Nameh* (in Farsi). Ministry of Culture and Islamic Guidance.
- Khoshhal Dastjerdi, I. (2002). An epic reflection in Ibn Hussam Khosafi's divan. *Journal of Literature and Humanities; Birjand University*, 1, 57-73.
- Mahmoudi, F., & Haj-Hoseyni, A. (2015). the opposition of good and evil in the drawings of Khavarannameh and Shahnameh; with an archetypal critique approach. *Journal of Applied Arts, Art Campus-Semnan University*, 3, 21-34.
- Matin, P. (2005). *Iranian clothing*. Cultural Research Office.
- Memarzadeh, M. (2012). Khavaran-nameh from the perspective of painting, with emphasis on the factors influencing the formation of the work of art and the analysis of its symbols. *Khorasan Socio-Cultural Studies*, 19, 162-177.
- Mirsadeghi, J. (1998). *Fiction: story, romance, short story, novel* (in Farsi). Sokhan.
- Nosrati, M. (2002). Take a look at two valuable works. *Art Month*, 47, 118-133.
- Pakbaz, R. (2019). *Iranian painting: from past until today* (in Farsi). Zarrin.
- Rajabi Niaz-Abadi, E., & Farrokhfar, F. (2020), Investigating the connection and disconnect between the text of Baysanghari Shahnameh and its drawings. *Literary Inquiries*, 204, 95-125.

- Rezaei, A. (1999). *Ten-thousand-year history of Iran* (vol. 3) (in Farsi). Iqbal Publishing.
- Robinson, B. W. (1958). *A descriptive catalogue of the Persian painting in the Bodleian library*. (translated into Farsi by Sh. Adl). Toos Press.
- Safa, Z. A. (2000). *Epic writing in Iran* (in Farsi). Ferdowsi Press.
- Shariat, Z. (2010). Epic, national and religious effects in Shiraz school's oriental paintings. *Islamic Art Studies*, 5(10), 43-57.
- Sims, E. (1992). "CLOTHING ix. In the Mongol and Timurid periods," *Encyclopædia Iranica*, V/7, pp. 778-784 and V/8, p. 785, (From the series of articles in Iranica encyclopedia) (translated into Farsi by P. Matin). Amirkabir Publications.
- Zolfaqari, H. (2013). *Fiction* (vol. 1) (in Farsi). The Great Islamic Encyclopedia.
- Zolfaqari, H. (2016). *Iranian popular language and literature*. (in Farsi). Samt